

Frövi Fågelklubb

MEMLEMSBLAD FÖR FRÖVI FÅGELKLUBB

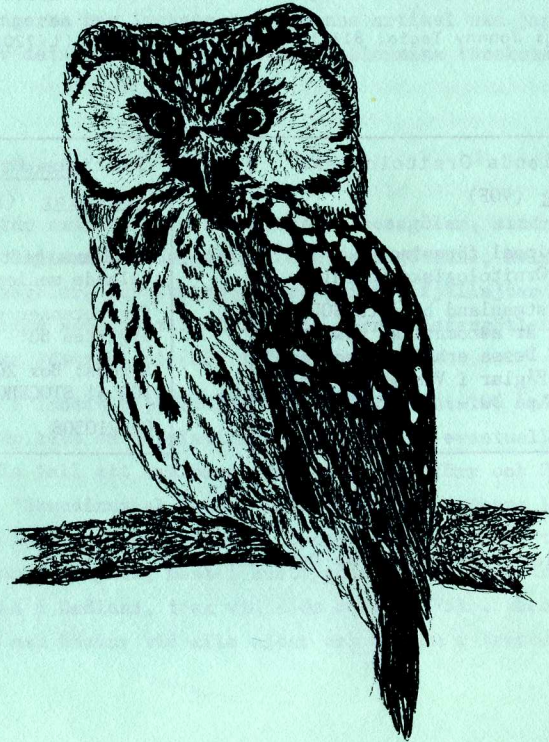
PANDÍON

ÅRG. 3 Nr 3 1987

Redaktionen:

Jan-Erik Malmstigen, Skomakarg. 6 710 40 FRÖVI Tel. 0581/30252

Mats Andersson, Hagabergsliden 4 711 00 LINDESBERG Tel 0581/16274

I PANDION publiceras resultatet av den ornitologiska aktiviteten inom LINDESBERGS kommun - inventeringar, rapporter, fågelskydd, föreningsnyheter mm.

MEDLEMSKAP i FFK erhålles genom att betala 20:- på postgiro 484 16 67- 1
För ungdomar 4-16 år är avgiften 10:-, familjekort kostar 35:-

UTKOMMER 3 gånger per år,
i mars, augusti och december

Undrar du om möten eller exkursioner?
Ring Sven-Olof Eriksson, tel 0581/30902.
Fågelrapporter sändes till Jan-Erik Malmstigen eller Mats Andersson. Adress: se redaktion.

Vad finns att köpa genom FFK?
Köp på möten eller ring Johnny Tegin, tel 0581/72021

STYRELSEN:

Ordförande: Sven-Olof Eriksson, Spannmålgatan 24, 710 40 FRÜVI. L/30902

Vice ordf: Jerry Andersson, Källbacken, Lia 710 40 FRÜVI. L/31369

Sekreterare: J-E Malmstigen, Skomakargatan 6, 710 40 FRÜVI. L/30252

Kassör: Bo Dahlström, Karlslund, Ullersäter, 710 40 FRÜVI. L/32213

Övriga: Mats Andersson, Hagabergsliden 4, 711 00 LINDESBERG. L/16274

Magnus Köpman, Pl 1273, 710 41 FELLINGSBRO. 0589/21356

Lennart Sandberg, Tallbacksgatan 3, 710 40 FRÜVI. L/31573

Suppleant: Johnny Tegin, Blixterboda, 710 40 FRÜVI. L/72021

Västmanlands Ornitologiska Förening (VOF)

är en regional förening av Sveriges Ornitologiska Förening.

Alla i Västmanland bosatta SOF-medlemmar är automatiskt anslutna till VOF. Dessa erhåller medlemskriften Fåglar i Västmanland mot en avgift på 30:-

Sveriges Ornitologiska Förening (SOF)

Medlemsavgift för årligt betalande medlemmar är 120:- för personer under 22år är avgiften 60:-

Adress: Box 26 011
100 41 STOCKHOLM

08/210508

Omslagsbild: Päruggla, Bo Dahlström

SMÅLOMMENS FÖREKOMST I LINDESBERGS KOMMUN

Mats Andersson

Som så många andra har jag alltid fascinerats av lommar. Deras säregna utseende och läten och deras uppträdande i vattnet gör att jag tycker det vilar något av mystik över denna grupp av fåglar. Att få se lommen dyka och röra sig i vattnet, eller få se på när den ljudlöst sjunker ner i vattnet och då bara lämna en svag krusning på ytan, är för mig en naturupplevelse utöver det vanliga. Man konstaterar att djuret är i sin rätta miljö och behärskar sitt element till absolut fulländning.

Av de fyra arterna lommar som finns på jorden har vi förmånen att i vår närhet hysa två, storlom och smålom. Av dessa är väl storlommen mest känd och den är ju dessutom vanligare än smålommen. På långt håll kan det ibland vara svårt att skilja de båda arterna åt, men där stannar nog likheten dem emellan, för deras uppträdande och vanor är ganska olika.

Sedan 1980 har jag årligen besökt ett antal smålomslokaler för att bli se hur häckningarna har lyckats och i denna artikel ska jag försöka, på grundval av det materialet, redovisa smålommens förekomst mm i Lindesbergs kommun.

Utbredning i Sverige

I Sverige häckar smålommen dels sällsynt i mossgölar, mindre skogssjöar och tjärnar i Småland, Västergötland och Östergötland, dels sparsamt till sällsynt i mossgölar, små skogssjöar och mindre fjällsjöar i norra och mellersta Sverige söderut till Dalsland, norra Västergötland, Närke, Västmanland och Gästrikland (SOF 1978).

På flera håll i landet rapporteras om nedgång i antalet smålomspar, men mycket litet är känt om populationsstorlek och en eventuell minskning. Klart är i alla fall att smålommen var vanligare förr och Sven Nilsson skriver i sin "Skandinavisk Fauna" från 1858 : "...Denna lom är ännu mer allmän än den förra (storlom), i synnerhet i de norra trakterna af halfön, och som det synes, mest i kustbygderna....Äfven träffas han och kläcker ned i Småland, t ex vid sjön Bolmen. Vid Götheborg är han mycket allmän och häckar vid alla sjöar och vatten i trakten....."

Antal par och utbredning i Lindesbergs kommun

Smålommen har numera i Sverige en tydligt västlig och nordlig utbredning och denna utbredningsgräns skär faktiskt genom Lindesbergs kommun. I samband med Frövi fågelklubbs sjöinventering, som startade i år (1987), besökte jag nästan alla tidigare kända smålomslokaler i kommunen. Dessutom upptäcktes några, tidigare inte kända, smålomslokaler där häckning eller häckningsförsök kunde konstateras. Totalt för 1987 så fanns 13 par smålom i lokaler där häckning skedde eller sannolikt ägde rum. Dock kunde bara sex häckningar konstateras, där ungar sågs. Detta berodde på att alla häckningar inte kunde följas upp med återbesök i rätt tidpunkt. På grundval av detta och tidigare års material och med tanke på att inte samtliga i kommunen tänkbara smålomslokaler besöktes i år, uppskattar jag populationen till 12-16, årligen häckande, par i Lindesbergs kommun.

Smålommens utbredning i kommunen framgår av kartan på fig 1. Inom området finns vissa koncentrationer där flera par häckar, dock inte i samma lokal.

Häckningstjörnarnas storlek och utseende

I Lindesbergs kommun häckar smålommen uteslutande i mindre skogstjärnar och små skogssjöar. I samtliga häckningslokaler ligger boplatsen antingen på en ö i tjärnen eller sjön eller i strandkanten, som då utgörs av gungfly, där lämplig botuva finns. Det är viktigt för lommen att kunna lyfta och landa utan att hinder i form av t ex träd finns i vägen. Detta faktum har gjort att en kalavverkning av skog ända ner till tjärnens ena sida inte tycks ha missgynnart arten. Så gott som samtliga smålomslokaler i kommunen har ett utseende där någon eller några sidor i närheten av tjärnen är avverkade och övriga är intakta. Några av häckningslokalerna liknar därmed en mosse eller myr med göl, en biotop som är mycket vanlig för häckande smålommar i norra Sverige.

Av 14 lokaler i kommunen där smålom uppträtt under åren 1980-1987, är 42% eller 6 stycken mindre än 2 ha. Större än 5 ha är 3 stycken. Se tabell 1.

Från Södra Älvsborg rapporteras, från totalt 28 lokaler, att 75% av häckningarna ägde rum i tjärnar mindre 2 ha (Arvidsson 1981). Från Sunne kommun i Värmland finns rapport från 37 lokaler där 51% var mindre än 2 ha (Schützer 1986).

Den minsta häckningslokalen i Lindesbergs kommun är på 0,5 ha och den största på hela 27,5 ha. I sistnämnda lokalen har smålommarna svårare än i de övriga att lyckas med häckningen, troligen beroende på störningen från fritidsfiskare med båt. Viktigt för smålommen är att tjärnen ligger ostört så att störning undviks under den känsliga äggtiden, då risken annars är störst att häckningen spolieras.

Tabell 1. Häckningstjörnens storlek där häckning eller trolig häckning ägt rum under åren 1980-1987.

Storlek (ha).				
	0,5-1,0	1,1-2,0	2,1-5,0	> 5,0
Antal	2	4	5	3

Beskrivning av fiskesjöarna

Eftersom häckningstjörnar ofta är fisktomma flyger lommarna och provianterar i närbelägna större sjöar. Inom häckningsområdet i Lindesbergs kommun brukar fiskande smålommar ses i Råsvalen, Gränssjön, Dammsjön vid Nyberget, Usken och Stora Klotensjön. Gemensamt för de sjöarna är att samtliga hyser siklöja, en fiskart som tycks vara något av favoritföda för smålom. I hela Lindesbergs kommun finns siklöjan endast i sju sjöar (Dahlqvist 1982) och samtliga ligger inom smålommens utbredningsområde i kommunen (se fig 1.). Råsvalen är den sjö som hyser den ojämförligt största stammen av siklöja och förekomsten har klassats som riklig (Dahlqvist 1982). I Råsvalen är det inte ovanligt att under häckningstid se 5-10 smålommar samtidigt fiska och sjön är den viktigaste och värdefullaste fiskesjön i området. Det är även troligt att ett icke häckande bestånd av smålommar uppehåller sig i sjön.

Teckning :
Hasse Jansson

Häckningsdata

Den sista veckan i april brukar de första smålommarna anlända till häckningsområdet och ses då i Råsvalens norra isfria del. Så fort häckningslokalerna blir isfria är de på plats och samma boplatser används i regel år från år. Äggläggningen brukar sedan ske tredje veckan i maj och första ungarna ses ungefär en månad senare, 18-21 juni. De par som misslyckas med häckningen kan lägga om och kläckningen förskjuts då i regel maximalt 14 dagar. En eller två ungar är det vanligaste häckningsresultatet, undantaget är ett par som 1986 fick fram tre flygga ungar vilket är mindre vanligt. Varje år misslyckas dock enstaka par helt med häckningen. Se tabell 2.

Tabell 2. Smålommens häckningsframgång i Lindesbergs kommun 1986-1987.

	Antal ungar i kullen				Antal häckningar	Antal flygga ungar	Produktion
	0	1	2	3			
1986	1	2	1	1	5	7	1,40
1987	4	4	2	0	10	8	0,80
Totalt	5	6	3	1	15	15	1,00

Spelet

Under den tid lommarne vistas i häckningstjärnen kan man få uppleva det märkliga och högljudda spelet. Hos det häckande paret förekommer spelbeteende de tio dagarna mellan ankomsten och äggläggningen, samt inför omläggningar. I detta spel ingår flera moment som upprepas vid varje tillfälle, dock alltid föregånget av ett speciellt utgångsläge då lommarne ligger djupt i vattnet med stela, snett uppsträckta halssar (se Bylin 1971). Senare under häckningstiden kan flera fåglar uppträda samtidigt med spelbeteende i häckningstjärnen, jag har några gånger iaktagit fem lommar. Vid några tillfällen har honan, som häckade i tjärnen, legat vid sidan om och passivt sett på de övrigas vilda lek. Detta spel består bl a av dykningar och kraftiga plask, då och då springer lommarne på vattnet i bredd och med stel och rak hållning. De dyker och jagar varandra, de flyger lågt över vattenytan i vild jakt. Hela tiden ljuder skriken och ropen och de vilda lätena ekar över trakten.

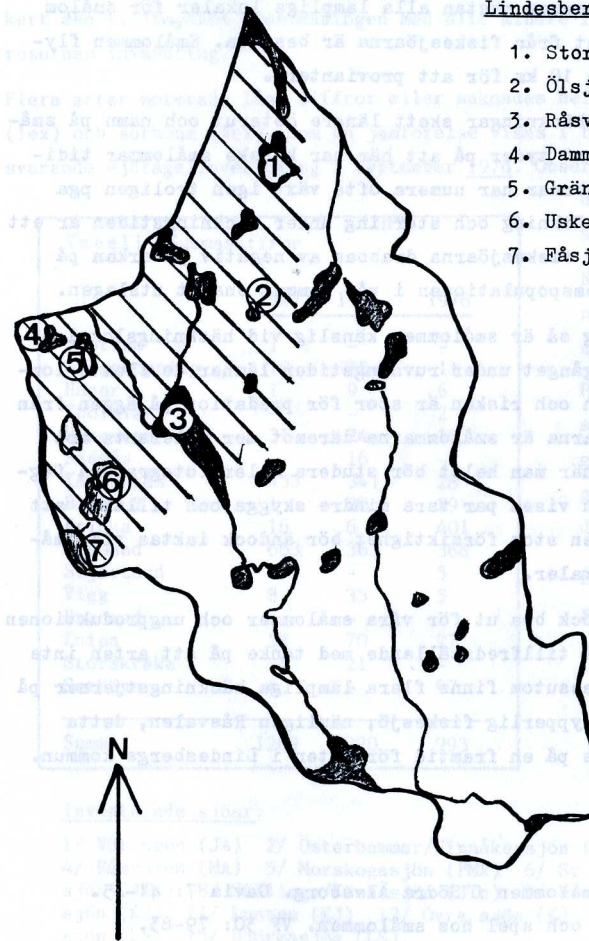
SJÖFÅGELINVENTERINGEN SEPT 87

Fig. 1. Smålommens utbredning i Lindesbergs kommun 1980-1987.

Inom det streckade området uppträder smålommen under häckningstid i häckningslokaler och fiskesjöar.

Sjöar med förekomst av siklöja i Lindesbergs kommun :

1. Stora Klotensjön - ordinär förekomst
2. Ölsjön - sparsam förekomst
3. Råsvalen - riklig förekomst
4. Dammsjön - ordinär förekomst
5. Gränssjön - sparsam förekomst
6. Usken - ordinär förekomst
7. Fåsjön* - ordinär förekomst

De viktigaste fiskesjöarna är i tur och ordning :

- Råsvalen
- Stora Klotensjön
- Usken

* Största delen ligger i Nora kn(Li:152 ha, No:1094 ha)

Smålommens framtid

Samtliga häckningstjärnar ligger i område med försurat vatten. Däremot är fiskesjöarna skonade och kan erbjuda goda näringsbetingelser. Usken ligger på kalkberggrund. Även Råsvalen är kalkgynnad då ett kalkstråk går under sjön. Övriga fiskesjöar är kalkade.

Det verkar som att kombinationen av lämpliga häckningstjärnar och deras avstånd till goda fiskesjöar, främst Råsvalen, är det som har bestämt smålommens utbredning i kommunen. Antalet par är troligen nu nära det optimala, eftersom nästan alla lämpliga lokaler för smålom inom maximala avståndet från fiskesjöarna är besatta. Smålommen flyger knappast längre än 10 km för att proviantera.

Tidigare har troligen häckningar skett längre österut och namn på småtjärnar som "Lomtjärnen" tyder på att här har kanske smålommar tidigare funnits. Dessa tjärnar har numera ofta växt igen troligen pga genomförda dikningar. Dikning och störning under häckningstiden är ett stort hot, skulle även fiskesjöarna drabbas av negativ påverkan på fiskfaunan, vore smålomspopulationen i vår kommun snabbt utslagen.

Vad beträffar störning så är smålommen känslig vid häckningslokalen. Uppträder man för närgånget under ruvningstiden lämnar de flesta lomarna häckningsplatsen och risken är stor för predation på äggen från t ex korp. I fiskesjöarna är smålommarna däremot mer toleranta mot människor och det är här man helst bör studera eller fotografera fåglarna. Visserligen kan vissa par vara mindre skygga och tillåter att man närmar sig dem, men stor försiktighet bör ändå iaktas vid smålommarnas häckningslokaler.

I nuläget ser det ändå bra ut för våra smålommar och ungproduktionen måste anses vara fullt tillfredställande med tanke på att arten inte ska minska i antal. Dessutom finns flera lämpliga häckningstjärnar på lagom avstånd från en ypperlig fiskesjö, nämligen Råsvalen, detta gör att man kan hoppas på en framtid för arten i Lindesbergs kommun.

Referenser

- Arvidsson, B. 1981. Smålommen i Södra Älvsborg. Gavia 7: 41-45.
 Bylin, K. 1971. Läten och spel hos smålommen. VF 30: 79-83.
 Dahlquist, K. 1982. Fiskeplanering Lindesbergs kommun. Fiskeförvaltningsnämnden ÖL.
 Nilsson, S. 1858. Skandinavisk Fauna. Föglarna. Lund.
 Schützer, J. 1986. Smålommen i Sunne kommun. Värmlandsornitologen 14:51-56
 Sveriges Ornitologiska Förening (SOF) 1978. Sveriges fåglar. Stockholm.

SJÖFÅGELINVENTERINGEN SEPT 87

Jan-Erik Malmstigen

Årets inventering ägde rum den 20 september. Vädret var under dagen soligt, vinden måttlig NV. Målsättningen med inventeringen är samma som tidigare, dvs att genom årliga räkningar av ett antal sjöfågellokaliter runt om i landet följa förändringar i beståndens storlek.

Totalt inventerades i år liksom ifjol 15 sjöar. Gräsand och kanadagås noterade nya toppsiffror med 663 resp. 453 ex. Cirka 400 av gräsänderna låg i Sörbysjön samt ett 80-tal i Lindesjön och Finnåkersjön. Kanadagässen rastade framförallt i Väringen, totalt 365 ex samt i Sällingesjön, 50ex. Därutöver måste resultatet betraktas som magert. I Sjömosjön sågs t.ex endast 1 gräsand (!). En bidragande orsak är säkert den tilltagande igenväxningen med allt mindre fria vattenytor i takt med näckrosornas invandring.

Flera arter noterade låga siffror eller saknades helt, t.ex kricka (16ex), bläsand (1ex) och sothöna (4ex). Som en jämförelse visas i tabellen siffrorna från motsvarande sjöfågelinventering i september 1976. Observera att antalet besökta sjöar

då endast var sju till antalet att jämföra med årets femton.

Notera särskilt kanadagåsens ökning samt sothönans motsvarande minskning.

Påföljande år, dvs 1977 höll sothönan fortfarande ställningarna med 93ex. Antalet kanadagäss var 18 ex och antalet skäggdoppingar 27.

Ett stort tack riktas till de som ställt upp i år och möjliggjort denna inventering.

Tabell 1. Summasiffror

	1987	1986	1976
Storlom	1	-	-
Skäggdopping	19	15	11
Häger	1	9	6
Knölsvan	-	-	2
Sångsvan	31	24	13
Sädgås	-	16	-
Kanadagås	453	341	28
Bläsand	1	20	29
Kricka	16	6	401
Gräsand	663	363	368
Stjärtand	-	-	5
Vigg	8	35	5
Brunand	-	-	1
Knipa	58	70	27
Storskrake	14	21	-
Sothöna	4	-	97
Summa	1269	920	993

Inventerade sjöar:

- 1/ Väringen (JA) 2/ Österhammar/Finnåkersjön (JTn) 3/ Sjömosjön (SOE), 4/ Råsvalen (MA) 5/ Morskogasjön (PMR) 6/ St Lindesjön (PMR) 7/Sörbysjön (JTn) 8/ Sällinge/Känässjön (JTn) 9/ Hammarsjön/Fors (KJ) 10/ Kött-sjön (KJ) 11/ Luntan (KJ) 12/ Övre sjön (KJ) 13/ Gällingen (SOE) 14/Hultasjön (LS) 15/ Björkasjön (LS).

Inventerare: JA=Jerry Andersson, MA=Mats Andersson, SOE=Sven-Olof Eriksson, KJ=Kjell Jansson, PMR=Per-Martin Ramberg, LS=Lennart Sandberg, JTn=Johnny Tegin.

FÅGLARNA OCH VARDAGS- LANDSKAPET

JAN WILHELMSSON

Sommaren 1986 gjorde jag en inventering av olika växtsamhällen på Nyckelby bymarker, bl a hoppas jag att kunna se hur florans utvecklings genom att jämföra resultaten med äldre bykartor. Under inventeringen i maj och juni noterade jag också fåglar, i första hand sjungande hannar, en enkel revirartering. I denna uppsats vill jag visa på några "vardagliga" naturtypers betydelse för vanliga fågelarter.

Metod

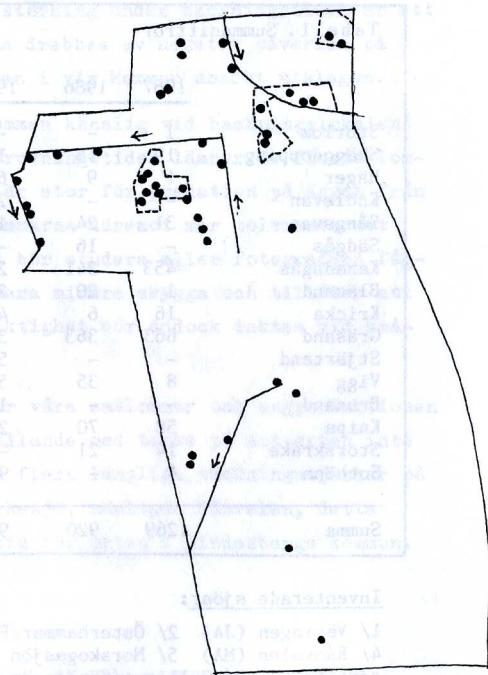
Samtidigt med växtinventeringen noterades fåglar på en enklare fältkarta under perioden början av maj till slutet av juni. En svärm om tre observationer, varav två med sång eller varningsläte, betraktades som ett revir.

Odlingslandskapet

An Nyckelby marker är ca 35% uppodlad, till större delen åker. Två av byns gårdar har fortfarande djur och det finns ännu tre större naturbeten. Dessa beten ligger till större delen på låga, steniga moränkullar och konstgödsas inte. Det är alltså naturliga beten, örtrika med ett stort inslag av torrängsväxter. Buskskiktet består av en och rosaarter.

Ett annat inslag i odlingslandskapet som har betydelse för fåglarna är mindre vattendrag och dom öppna diken som ännu finns kvar. Jag har tittat på följande arter: buskskvätta, stenskvätta, sävsparv, grönfink, sädesärta, törnsångare, ärtsångare och törnskata. Totalt fann jag 43 troliga revir av dessa arter. 30 revir, alltså nästan 3 revir av 4, är knutna till öppna diken/vattendrag eller naturbeten (se karta 1).

Karta 1. Varje punkt avser revir av följande arter: buskskvätta, stenskvätta, sävsparv, grönfink, sädesärta, törnsångare och törnskata.

Flera av arterna är direkt knutna till de här miljöerna. Sävsparven till vattendrag och även öppna vassiga diken. Stenskvätta, grönfink, törnsångare, ärtsångare och törnskata är helt knutna till naturbetena i Nyckelby. Det är alltså bara sädesärta och buskskvätta som häckar i övriga öppna miljöer.

Kärr och sumpskog

Karta 2 visar områden med rikare kärrvegetation och sumpskog, i första hand alkärr. Det är påfallande hur den här naturtypen drar till sig flera fågelarter. Jag har på karta 2 markerat kärr/sumpskog och lagt in troliga revir för dels skogsmesar svartmes, tofsmes, talltita och dels rödhake, koltrast, taltrast och rödvinge. Hälften av reviren för både mesarna och rödhake, trastar ligger i eller intill kärr/sumpskog.

Skogsbryn

Skogsbryn är en miljö som är så vardaglig att man knappast ägnar den så många tankar i dessa dagar med hotade våtmarker, urskogar och så vidare. Men sett ur byns perspektiv är det nog så att den här miljön är kanske den mest värdefulla och mest artrika vad gäller både fåglar och växter. I skogskanterna finns igenväxande hagmarker, det finns små rester av betesängar, gamla torpträdgårdar och framförallt det mesta lövinslaget, aspar och lönnar. Det finns en del arter som är helt knutna till den här miljön men jag har valt att visa hur pass mycket tre vanliga arter utnyttjar skogsbrynen för sin häckning. Lövsångare, bofink och talgoxe. Slår man samman reviren för dessa tre arter visar det att drygt hälften finns i skogsbryn. Särskilt märkligt är det för talgoxen där två revir av tre finns i skogsbryn (se karta 3).

Sammanfattning

Med siffror går det att bevisa mycket. Om man leker med tanken att dom tre beskrivna miljöerna försvann skulle nästan tvåhundra fågelpar också försvinna. Nu kan man ju inte räkna så, bara några arter är direkt knutna till en speciell miljö, tex stenskvätta, törnskata m fl. Vad jag vill visa på är vilken betydelse enkel vardagsmiljö har för i dag vanliga fågelarter. En utarmning av de beskrivna naturtyperna måste också innebära att vanliga arter minskar. Det har i viss mån redan skett i Nyckelby och då är vi inne på hotet mot de här miljöerna.

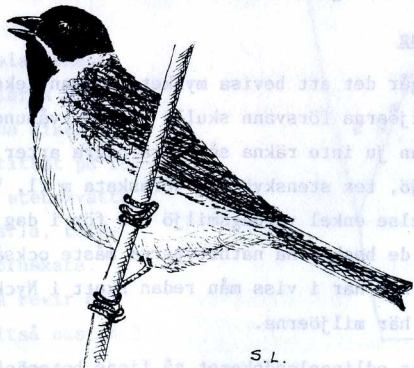
När det gäller odlingslandskapet så finns betesängarna kvar så länge gårdarna har kvar sin djurhållning. Så länge har vi också kvar tex stenskvätta och törnskata. Däremot har längden av öppna diken minskat. Även stora diken läggs igen. Det har medfört att antalet par av sävsparv har minskat och troligen

har det också påverkat buskskvätten. Jag tror också att det har påverkat sånglärkan negativt.

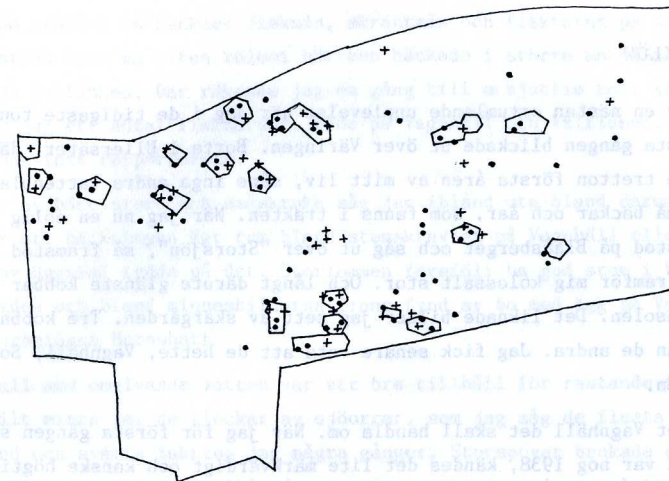
När det gäller kärr/sumpskog är väl dikning det största hotet. Nu är områdena så pass små i Nyckelby att jag inte tror att hotet här är så överhängande men en avverkning kan ställa till mycket skada. Jag har på kartan försökt visa de här våtmarkernas betydelse för några arter. Listan kan naturligtvis göras längre. I själva verket är det väl så att även små kärr/sumpskogsområden har en mycket stor betydelse för artrikedomen och partätheten i skogstrakter. Jag menar att vi inte får glömma de här "vardagsmarkerna" i allt arbete och inventering i urskogsrester och sjöar.

Slutligen då skogsbrynen. En sammansatt naturtyp som gynnar fågellivet och den av de naturtyper jag beskrivit som far mest illa. Särskilt bryn som gränsar till större fält "rensas" upp. Träd, buskar huggs ned bl a för att de stora maskinerna ska kunna arbeta nära åkerkanten. Kvar blir ris och stubbskott från aspstubbar. De största ingreppen, negativt sett, mot miljön de senaste åren i Nyckelby har nog gjorts i skogsbrynen.

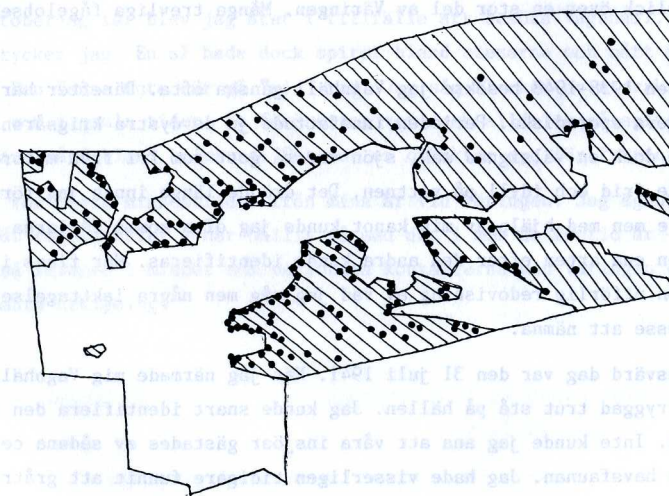
Alltså ägna även "vardagslandskapet" en tanke mellan besöken i Kvismaren och Sjömosjön. Det är i det här landskapet dom flesta fåglarna finns, det är här dom största förlusterna riskeras.

S.L.

Karta 2. Troliga revir för skogsmesar (+) och trastar/rödhake (•). Kärr/sumpskog har markerats.

Karta 3. Visar hur lövsångare, bofink och talgoxe utnyttjar skogsbrynen för sin häckning. Varje revir har markerats med en prick.

